

József Attila mint „fél cigány”

Az irodalomtörténet kulisszái mögött már évtizedek óta foglalkoznak azzal a feltevéssel, miszerint József Attila, édesapja felmenői ágán, fél cigány volt. Napjaink gyakori jelensége, hogy neves közéleti személyiségek elsődleges identitásuk felvállalása kapcsán nem mernek cigány mivoltukról a nyilvánosság előtt színt vallani, tartva attól, hogy valamilyen közéleti-politikai hátrányba kerülnek, ami a karrierjükön esetlegesen csorbát ejthetne.

1. Fejtegetések, vélemények... 40 évvel ezelőtt, kezdő cigány tollforgatóként az Iródia ellenzéki irodalmi mozgalom tagjaként, író- és költőtársaimmal együtt kaptam a felkérést, hogy járuljak hozzá egy írással a *Legyél helyettem én* című, Tsúszó Sándor-émlékkönyv kiadásához. Nehéz ma már újraélnem, megfogalmaznom azt, hogy negyven éve mi mozoghatott a tudatalattimban, milyen érzések játszhattak nálam közre, hogy akkor én Tsúszó Sándort a cigány költők soraiba helyeztem, aki Apácaszakállason a Gurdony nevű cigánypéróban született, és levelezésben állt József Attilával. Írásom egyik versében, amit József Attilának címeztem, de végül mégsem küldte el, ez áll: „Uram! – vagy mindegy, kire nézek fel? – csak úgy mondom: trójai falóvá faragtam a szívemet. Erős cigány katonák lakják. Itt, a világ peremén, hová, merre tartsak, mit foglaljak el? Érchegy a szó. Bányász a nyelvem.”

2. Fejtegetések, vélemények... Valami célzottan fura, ám valóságos írást tanulmányozok az Új Szóban, amely 2002-ben jelent meg. Spiró György azon fejtegetéseiről van szó, amelyben kemény vádat emel az egész magyar irodalomtörténet-írás ellen. Vádjainak alapjául szolgál, hogy szerinte tudatosan elhallgatták József Attila fél cigány származását. Tény, hogy erről a származási adatról eddig soha senki sem írt, József Attila fél cigányságát sűrű köd takarja. A fél cigányság a roma kérdés egy mai vetülete, a cigányságot, a romákat sértő diszkrimináció egyik eleme. „Sajnos, ilyen diszkrimináció létezik és nem csak Magyarországon, hanem egész Közép-Kelet-Európában, és ellene dolga minden tisztességes embernek fellépnie”, írja az Új Szó újságírója¹. Hogyan keveredik Spiró „probléma-görcsébe” József Attila? Meggyőződése, hogy a költő elsőrendűen hallgatott állítólagos fél cigányságáról, ha egyáltalán tudott róla. Holott megírta magáról, hogy „Anyám kún volt, az apám félig székely, / félig román, vagy tán egészen az...”, meg azt, hogy szívében „török, tatár, tót, román kavargó”. A társadalmi diszkrimináció

¹<https://ujsozo.com/velemeney/jozsef-attila-a-felcigany>

ció másodrendű emberként kezelte a cigányokat, de hát József Attilát, mint volt kommunistát, mint következetes baloldali embert a másik Magyarország mindig is kiközösítette, s egészen biztos, hogy nem vágyott egy fajvédő Gömbös Gyula kezéből adományozható elismerésre.

3. Fejtegetések, vélemények... Radnóti Miklós naplójának (1943. február 7.) bejegyzése: „Hallom, Erdélyi cikket írt József Attilától a Virradatban s költői érdemeit azzal akarja kisebbiteni, hogy félzsidó volt. Nagy botrány, ez már mégis csak sok! Rágalmazás! Jolán anyakönyvi kivonatokat emleget, rágalmazásokért bepörlik... De sehol sem olvastam, senkitől sem hallottam a lényegről beszélni. Attila nem volt félzsidó. De ha az lett volna?! Kisebbitené ez? A Mű menten veszítene értékéből, sőt nemzeti értékéből? A mai újságolvasónak, persze, ide kell írnom, hogy a Virradat nyilas uszító orgánus volt...” Erdélyi József döntő szerepet tulajdonított a származásnak, s egy eszelős rohamában ezzel akart bosszút állni a sikeres pályatárs emlékének. A félcigányság bélyege bonyolultabb eset. A fikciót író „Tsúszó-émlékkönyv” szerzője nem tulajdonít jelentőséget a származásnak, azonban mégis azt hangsúlyozza, hogy szívesen látná, ha József Attila félcigány költőként került volna a Pantheonba. A költő magyarságáról ugyanakkor alig tesz említést. „Merthogy ekként lehet leleplezni a cigánysággal, félcigánysággal kapcsolatos előítéleteket.”

4. Fejtegetések, vélemények... Illyés Gyula: *A faj védői* című szonettje tartalmaz egy felsorolást a költők, politikusok esetleges nem magyar származására utaló külső jegyekre: „Ady dúlt örmény arca, Babits és Zrínyi horvát koponyája, Petőfi szlovákos fekete/, Péterfi és Tömörkény németes szeme...” A bizarr felsorolás azt a célt szolgálta Illyésnél, hogy a faji kérdést semlegesítse, valamint kimutassa, hogy a magyarság nem valami biológiai produktum, a nemzetek természetes keveredésének eredménye: „Belül épp ettől oly más s pompás a gyuromány, / mit kelt örök kovászod, páratlan Tekenő!”, írja Illyés. Ha tetszik, ez a Tekenő – éppen a Kárpát-medence.²

5. Fejtegetések, vélemények... Lengyel András *József Attila cigánydala* című tanulmányát Daróczy Ágnes osztotta meg egy közösségi oldalon (2023). „Még csak most fedezte fel, egészen véletlenül, noha az írás három évvel ezelőtt, 2020 decemberében jelent meg a Tiszatájban. Érdekes, hogy az eltelt években senki sem reflektált a tanulmányban igazolt felvetésekre, sem cáfolat, sem megerősítés nem érkezett.” Lengyel András többek között a *Tiszta szívvel* című vers elemzésén keresztül próbálta bizonyítani József Attila cigány származását. De miért is izgalmas Lengyel András tanulmánya? József Attila a szegedi egyetemi tanulmányai során felvette Hermann Antal: *Cigányok néprajza, Cigányok költészete, nyelve, zenéje* című előadását. Hermann a Pallas Nagy Lexikonában (1889–1896) külön szócikkben

² <https://uj szo.com/velemen y/jozsef-attila-a-felcigany>

értekeznek a cigány népköltészetéről, és közread cigány népdalokat is, mint: „Nem ismertem az apám, / Nincs barátoknak gondja rám, / Édes anyám rég meghalt, / A szeretőm rég megcsalt.” Mintha erre figyelt volna fel Bársony János és Murányi Gábor is. Ennek apropóján írhatta meg Lengyel András is a tanulmányát, újabb adalékokat szolgálva bizonyításként a költő apjának cigányságáról. József Attila nővére, Jolán, az apjuk eltűnése után is találkozgatott az apjukkal. Beszéltek egymással, majd később megesett, hogy nyomoztatott is utána, amiről alkalmanként sok mindent elfecsegett a testvéreinek. Ha nem is összefüggő történeteket, de ki-kiteregette a családi szennyest, amelynek elleplezésére kifelé oly nagy erőket mozgósított. Ezek szerint, mikor József Attila beiratkozott az egyetemre, már bizonyosan ismerte a családi titkot, és nem véletlenül vette fel Hermann Antal ciganológiai előadásait 1924/25-ben.³ Ugyan mit változtatna a költészet állásán, József Attila zsenialitásán, ha történetesen valamelyik fel- vagy lemenője cigány lett volna? Hiszen román apjával is azért foglalkozott, mivel ő maga tartotta lényegesnek, mint költői metaforát – a dunai népek összefogását sürgetendő, a saját származását hangsúlyozni. „Ne legyen hát cigánytalanítás!” – olvasom Kalla Éva írásában.⁴ Ne legyen hát erőszakosan konstruált cigánnyá avatás! – vallom, mint kettős identitástudatú író, költő. Hisz mindazok mellett, amit költőóriásunk magáról műveiben leplezetlen felvállalt, a félcigányságra való utalás csak egy csepp lett volna a tengerben. Visszatérve írásom bevezetőjéhez, amelyben ugyan név nélkül, de említést tettem olyan a közéleti személyiségekről, akik elsődleges identitásuk felvállalása kapcsán nem mernek cigány mivoltukról a nyilvánosság előtt színt vallani, állítom, hogy ez nem volt és ma sem érvényes a művészberekre! Bár cigány költőként büszkeség töltené be szívem, ha mégis így lenne!

³ <https://jozsefvarosujsg.hu/megerositeni-a-cigany-identitast/>

⁴ Kalla Éva: Megerősíteni a cigány identitást, <https://jozsefvarosujsg.hu/megerositeni-a-cigany-identitast/>